

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ
З ШКОЛЯРАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ
В СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала:
магістрантка 2 курсу,
KorO1-M19 групи
спеціальності
016 Спеціальна освіта
Попович Діана Едуардівна

Керівник:
Дмитрієва О.І., кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
корекційної педагогіки та
інклюзивної освіти

Рецензент:
Вержиковська О.М., кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	8
1.1 Організація профорієнтаційної роботи школярів з інтелектуальними порушеннями у спеціальному закладі загальної середньої освіти.....	8
1.2 Особливості профорієнтаційної роботи зі школярами з інтелектуальними порушеннями.....	23
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	34
2.1 Методика експериментального дослідження.....	34
2.2 Результати дослідження процесу профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями у спеціальному закладі загальної середньої освіти.....	39
2.3 Методичне забезпечення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями.....	52
Висновки до розділу 2.....	74
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність проблеми. Концепція Нової української школи передбачає, що значна увага повинна приділятися розвитку готовності учнів до свідомого життєвого вибору, самореалізації, трудової діяльності. Важливим є формування в учнів бажання реалізувати себе у професійно-трудовай діяльності, розвиток професійно спрямованої мотивації навчання, допомога у здійсненні професійного вибору. Одним із шляхів вирішення цих завдань є удосконалення профорієнтаційної роботи в освітніх закладах.

Молодь з особливими освітніми потребами часто не може адекватно реагувати на економічні зміни та зміни на ринку праці у державі через власні особливості психофізичного розвитку та відсутність реальної зацікавленості в ній більшості роботодавців. Тому велика кількість людей з інвалідністю не можуть працевлаштуватись через те, що отримані ними спеціальності не є конкурентоспроможними та затребуваними на сучасному ринку праці. Втім молодь з особливими освітніми потребами може бути достатнім потенціалом держави й суспільства щодо зменшення дефіциту багатьох спеціальностей [42, с. 142]. Тому на сучасному етапі розвитку спеціальної освіти особливої уваги потребує питання організації профорієнтаційної роботи з учнями, які мають особливі освітні потреби, в тому числі, з інтелектуальними порушеннями. Профорієнтаційна робота для цієї категорії осіб займає провідне місце в освітньому процесі.

Проблема профорієнтаційної роботи зі школярами з порушеннями психофізичного розвитку набула особливої актуальності. У сучасних соціально-економічних умовах відсутність у випускника спеціального закладу загальної середньої освіти професійної підготовки або неадекватність її рівня потребам ринку праці зменшує його шанси на працевлаштування і, як наслідок, на активне соціальне життя, формування його соціального досвіду, становлення і розвиток як цілісної особистості – успішну соціалізацію (Г.М. Афузова, В.І. Бондар, Г.М. Дульнєв, В.М.

Синьов, К.М. Турчинська, О.П. Хохліна, А.Г. Шевцов та ін.). Для молодих людей з інтелектуальними порушеннями соціалізація в сучасному суспільстві – це, перш за все, працевлаштування, яке гарантує їм матеріальне забезпечення, достойний рівень життя, впевненість в тому, що вони не потраплять в скрутні життєві ситуації.

Аналіз сучасної практики працевлаштування випускників з інтелектуальними порушеннями показує, що при розв'язанні цієї проблеми спеціальні заклади загальної середньої освіти зустрічаються з великими труднощами. Якщо 10-15 років тому близько 90% випускників працевлаштовувалися у різні сфери народного господарства, а 50% – за одержаними в школі спеціальностями, то сьогодні ці показники набагато нижчі [37, с. 32-36].

Статтею 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (від 19.12.2017) професійна орієнтація визначена як науково обґрунтована система форм, методів, засобів впливу на особу для сприяння її професійному самовизначенню на основі врахування стану здоров'я, освітнього і кваліфікаційного рівнів, інтересів, здібностей, індивідуальних, психофізіологічних особливостей та потреб галузей економіки [16].

У Положенні про спеціальну школу (від 16.03.2019) зазначається, що головними завданнями спеціального закладу загальної середньої освіти є розвиток природних здібностей і обдарувань, творчого та критичного мислення учнів (вихованців), здійснення їх допрофесійної підготовки та соціалізації [34]. Т.О. Докучина зауважує, що здійснення профорієнтаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є одним із пріоритетних завдань спеціального закладу загальної середньої освіти, оскільки професійне навчання та майбутня трудова діяльність сприятимуть їхній успішній соціалізації та реалізації як повноцінної особистості, члена суспільства [14, с. 95].

У корекційній педагогіці вченими вивчаються різні аспекти проблеми

профорієнтаційної роботи та працевлаштування осіб з особливими освітніми потребами (Г.М. Афузова, Ю.О. Бистрова, О.В. Колишкін, О.М. Легкий, Д.Ю. Маршавін, Г.М. Мерсіянова, В.В. Товстоган, К.М. Турчинська, А.Г. Шевцов та ін.). Одним з головних завдань для учнів з інтелектуальними порушеннями є оновлення соціальних пріоритетів особистості, формування компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки, підготовленості до праці й готовності включитися в трудову діяльність. Різні аспекти процесу організації професійно-трудоного навчання у спеціальному закладі загальної середньої освіти розкриваються у роботах О.А. Альонкіної, В.І. Бондаря, Г.М. Дульнева, О.В. Константинів, Г.М. Мерсіянової, Т.В. Черникової та ін.

Проблема профорієнтаційної роботи з учнями у психолого-педагогічній літературі досліджувалась багатьма вченими. Разом з тим, ми прагнемо запропонувати свій погляд на вирішення проблеми організації профорієнтаційної роботи зі школярами з інтелектуальними порушеннями. Це зумовило вибір нами відповідної теми дипломної роботи магістра: «Особливості профорієнтаційної роботи з школярами з інтелектуальними порушеннями в спеціальному закладі середньої освіти».

Мета дослідження – розробити та експериментально апробувати методичне забезпечення профорієнтаційної роботи старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми дослідження у психолого-педагогічній літературі.
2. Проаналізувати форми і методи профорієнтаційної роботи школярів з інтелектуальними порушеннями.
3. Здійснити вивчення процесу профорієнтаційної роботи у спеціальному закладі загальної середньої освіти та закладі загальної середньої освіти.

4. Здійснити порівняльний аналіз готовності до вибору професії старшокласників з інтелектуальними порушеннями та з типовим розвитком.

5. З'ясувати значення командної взаємодії персоналу закладу для ефективної профорієнтаційної роботи.

6. Розробити методичне забезпечення команди взаємодії фахівців спеціального закладу загальної середньої освіти для покращення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – профорієнтаційна робота з учнями з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – особливості профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні особливостей організації, форм і методів профорієнтаційної роботи школярів з інтелектуальними порушеннями у спеціальному закладі загальної середньої освіти; у розробці методичного забезпечення для педагогів, батьків, психологів та лікарів профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями, що може впроваджуватись у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями у роботі вчителя спеціального закладу загальної середньої освіти.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури щодо проблеми профорієнтаційної роботи зі школярами з інтелектуальними порушеннями;

емпіричні: вивчення педагогічного досвіду спеціальних закладів загальної середньої освіти; тестування, анкетування;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

База дослідження: Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №7 Хмельницької області, Кам'янець-Подільський навчально-реабілітаційний центр Хмельницької обласної ради.

Апробація результатів: результати теоретичного та емпіричного дослідження обговорено на науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2019-2020 навчальному році (5 квітня 2020 року). За результатами дослідження опубліковано 1 статтю.

Структура роботи. Дипломна робота включає вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (55 найменувань) та 10 додатків. Основний обсяг роботи складає 78 сторінок.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-емпіричного дослідження проблеми особливостей профорієнтаційної роботи зі школярами з інтелектуальними порушеннями дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Професійна орієнтація старшокласників з інтелектуальними порушеннями передбачає оволодіння ними певних професійних навичок, виходячи з власних функціональних можливостей та інтересів. Головним завданням профорієнтаційної роботи у спеціальному закладі загальної середньої освіти є розвиток в учнів інтересу до праці та обрання майбутньої професії.

Профорієнтаційна робота з учнями з інтелектуальними порушеннями складається із компонентів: професійна діагностика, професійне інформування, професійне консультування, професійний відбір. Етапами формування готовності учнів з інтелектуальними порушеннями до вибору професії є: мотиваційний, активізуючий, моделюючий, діяльнісний.

Своєрідність розумового та фізичного розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями не дозволяє ставити питання про вільний вибір професії самим учнем, стимулювання професійного самовизначення часто здійснюється у співпраці з батьками.

2. Проведення профорієнтаційних заходів відбувається з урахуванням вікових та психофізичних особливостей учнів з інтелектуальними порушеннями. Важливим є трудове навчання, що передбачає систему заходів, спрямованих на відновлення, компенсацію порушених функцій, оволодіння вихованцями трудовими вміннями і навичками, що є основою для подальшої професійної підготовки. Специфіку мають форми і методи реалізації завдань профорієнтаційної роботи, які використовуються з урахуванням освітніх потреб учнів.

Методами професійної орієнтації учнів з інтелектуальними порушеннями профорієнтації належать: бесіда, лекція, спостереження,

тренінг, ігровий метод та ін. Загальними формами профорієнтаційної роботи є: індивідуальні, групові та колективні форми. До форм профорієнтації належать: урок, екскурсія, проект та ін.

3. Метою емпіричного дослідження стало експериментальне вивчення особливостей проведення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями у спеціальному закладі загальної середньої освіти. Старшокласники з інтелектуальними порушеннями часто обирають професії, з якими ознайомились на уроках трудового навчання, тоді як старшокласники з типовим розвитком вибирали професії, які користувались на сучасному ринку праці більшим попитом, високою заробітною платою, що забезпечило б їм вищий соціальний статус.

Для старшокласників з інтелектуальними порушеннями найбільш привабливі професії типу «людина – техніка» (50% досліджуваних) та професії «людина – природа» (20%). Менш привабливими виявились професії типу «людина – знакова система» (10%), «людина – людина» (10%), «людина – художній образ» (10%). Незначна кількість старшокласників з типовим розвитком (по 10%) виявили інтерес до професій типу «людина – техніка», «людина – природа», «людина – художній образ». 30% респондентів виявили схильність до професій типу «людина – людина». Найбільша кількість учнів (40%) виявили інтерес до професій типу «людина – знакова система».

Серед старшокласників з інтелектуальними порушеннями переважає реалістичний тип особистості (40%), тоді як старшокласникам з типовим розвитком у більшості притаманний інтелектуальний тип (30%) та підприємницький (30%). Не виражений серед старшокласників з інтелектуальними порушеннями інтелектуальний тип (0%), а серед старшокласників з типовим розвитком конвенціональний (0%), тоді як реалістичний тип особистості (10%), артистичний (10%) є незначно виражені.

Для старшокласників з інтелектуальними порушеннями найбільш властиві об'єкти професійної діяльності: техніка, тварини, рослини (по 20% учнів), тоді як об'єкти: інформація, фінанси та природні ресурси взагалі не притаманні. Для старшокласників з типовим розвитком найбільш характерні такі об'єкти професійної діяльності: людина, інформація, фінанси (по 20% учнів), тоді як об'єкти: тварини, рослини та вироби взагалі не властиві.

Для старшокласників з інтелектуальними порушеннями найбільш властиві такі види професійної діяльності: виробництво (30%) та освіта (20% учнів), тоді як види: творчість, дослідження і контроль взагалі не притаманні. Для старшокласників з типовим розвитком найбільш характерні такі види професійної діяльності: управління (30%) та контроль (20% учнів), тоді як види: обслуговування, виробництво і захист взагалі не притаманні.

4. Для оптимізації профорієнтаційної роботи старшокласників з інтелектуальними порушеннями значну роль відіграють усі суб'єкти освітнього процесу: класний керівник, вчителі-предметники, батьки, психолог, соціальний педагог, лікар, бібліотекар. Тому оптимізація профорієнтаційної роботи передбачає командну роботу фахівців. Значимим є застосування традиційних (бесіди, екскурсії, виставки, робота у гуртках, профорієнтаційний урок, конкурси, профорієнтаційні куточки та кабінети) та інноваційних методів, форм і засобів профорієнтації (усний журнал, профорієнтаційні ігри, творчий проєкт) та ін. Запропоновано план профорієнтаційної роботи корекційного педагога зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями на навчальний рік.

5. Важливе значення для ефективної профорієнтаційної роботи має командна взаємодія персоналу спеціального закладу загальної середньої освіти. Активна співпраця із фахівцями закладу забезпечить проведення профорієнтаційної роботи більш комплексно, із врахуванням педагогічних, психологічних, соціальних та фізичних особливостей учнів.

б. Для поліпшення профорієнтаційної роботи з дітьми старшого шкільного віку спеціального закладу загальної середньої освіти нами розроблено методичне забезпечення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями. Методичне забезпечення передбачає застосування спеціальних профорієнтаційних занять з елементами тренінгу, профорієнтаційних ігор, профорієнтаційні конкурси, проєктів, профорієнтаційних уроків, створення профорієнтаційних кабінетів і куточків, усних журналів. Важливими будуть відповідні форми роботи зі старшокласниками (зустрічі, вечори, виставки, диспути, бесіди, класні години, художня самодіяльність) та з батьками (батьківські збори, тематичні заняття з батьками, бесіди, надання методичних рекомендацій).

Методичні рекомендації розроблено для усіх суб'єктів профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями у спеціальному закладі загальної середньої освіти: класних керівників, вчителів-предметників, вчителів трудового навчання, психолога, медичного персоналу, бібліотекаря, батьків учнів. Застосування даних методичних рекомендацій оптимізує профорієнтаційну діяльність у спеціальному закладі загальної середньої освіти, допоможе її здійснюватиме на якісно вищому рівні. Кожен фахівець закладу зобов'язаний сприяти всебічному особистісному розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями, допомагати старшокласникам здійснювати обґрунтований професійний вибір, відповідно до їх інтересів, здібностей, фізичного стану здоров'я.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають в апробації запропонованого методичного забезпечення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з інтелектуальними порушеннями, розробці шляхів підвищення ефективності працевлаштування випускників з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. Москва : ВЛАДОС, 2003. 368 с.
2. Алексеев, О. Л. Профессиональное образование инвалидов по зрению: метод. Пособие. Екатеринбург : Издатель Калинина Г. П., 2007. 84 с.
3. Алёнкина О.А., Черникова Т.В. Профессионально-трудова соціалізація молодёжи с ограниченными возможностями здоровья: учебно-методическое пособие. Москва : Глобус, 2009. 152 с.
4. Афузова Г.М. Психологічні особливості формування професійної спрямованості розумово відсталих школярів. *Науковий часопис. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 17. Київ, 2011. С. 311-313.*
5. Бистрова Ю. О. Забезпечення наступності в процесі професійно-трудової соціалізації осіб з вадами інтелектуального розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. Випуск 19. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 221-225.*
6. Бистрова Ю. О. Готовність до вибору професії та професійної діяльності розумово відсталих учнів як компонент професійно-трудової соціалізації. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 17 (2). С. 25-32.*
7. Бондар В. І. Дидактичні функції професійно-трудового навчання осіб з інтелектуальними порушеннями та умови їх реалізації. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2016. Випуск №8. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n8-2017/bondar-vi-didaktichni-funkcii-profesijno-trudovogo-navchannja-osib-z-intelektualnimi-porushennjami-ta-umovi-ih-realizacii.html>*

8. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці. Київ : Наш час, 2005. 176 с.
9. Бондар В.І., Рейда К.В. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: Навчальний посібник. Київ : «МП Леся», 2010. 168 с.
10. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии. Москва : Просвещение, 1973. 175 с.
11. Гладкова В. М. Профорієнтаційна робота: навч. посіб. Львів: Новий світ, 2007. 160 с.
12. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 168 с.
13. Гончарова Н. О. Профконсультативний тренінг як засіб професійного визначення випусника школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наук. праць.* Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. № 27(51). С. 172-177.
14. Докучина Т.О. Профорієнтаційна робота з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти.* Випуск №14 (2019). С. 92-100. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n14-2019/dokuchina-to-proforijentacijna-robot-a-z-ditmi-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami.html>
15. Дульнев Г.М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе. Москва : Педагогика, 1969. 216 с.
16. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 19.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
17. Іноземцева С. Соціально-професійне становлення молоді з особливими потребами. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.* Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип.132. С. 191-194.

18. Кириллова З.П. Воспитание аномальных детей в процессе внеклассной работы. *Дефектология*. 2011. №5. С. 25-27.
19. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону, 1996. 235 с.
20. Колишкін О. В. Особливості впровадження профорієнтаційної роботи в спеціальній школі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 91-96.
21. Константи́нів О. В. Передумови розробки психолого-педагогічного і методичного забезпечення процесу професійно-трудового навчання розумово відсталих учнів. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. Вип. 7(2). С. 149-158.
22. Корекційна робота у профорієнтації. *Корекційна робота педагога. Ігри та вправи* / Л. В. Туріщева. Харків : Основа, 2014. С. 53-63.
23. Кравченко І., Морев О. Використання засобів професіографії при вивченні школярами педагогічних професій. *Професійна діагностика: метод. посіб.* Київ : Шкільний світ, 2006. 128 с.
24. Куліненко Л. Б. До проблеми визначення параметрів технономічної профорієнтації школярів з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2015. Вип. 8. С. 76-84.
25. Мерзлякова О.Л., Г. О. Євдокимова. Методики професійного визначення. Київ : Шкільний світ, 2011. 120 с.
26. Мерсіянова Г.М. Підвищення ефективності трудового навчання розумово відсталих школярів на основі удосконалення його змісту. *Теорія і практика олігофренопедагогіки*. 2006. №1. С. 31-45.
27. Методика проведення усного журналу. URL : <https://studfile.net/preview/2412420/page:24/>

28. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2015. 312 с.

29. Омелянович І.М. Особливості соціалізації підлітків-випускників з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 30: збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 138-143.

30. Певзнер М. С., Лубовский В. И. Динамика развития детей-олигофренов. Москва : Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1963. 223 с.

31. Петрова В.Г. Психология умственно отсталых школьников. Москва : Академия, 2002. 160 с.

32. Побірченко Н. А. Психолого-педагогічні основи профорієнтації в неперервній освіті / Н. А. Побірченко // Профорієнтаційна робота психолога / Упорядник Т. Гончаренко. – К.: Шкіл. Світ, 2007. – С. 5–7.

33. Побірченко Н. А. Профорієнтаційні технології розвитку готовності учнівської молоді до входження у ринок праці. *Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці* : монографія / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ; [авт. кол. : Побірченко Н. А. та ін.]. Київ : Пед. думка, 2011. С. 10-33.

34. Положення про спеціальну школу від 16.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>

35. Приходько Т. П. Готовність до вибору професії та професійної діяльності старшокласників допоміжної школи як компонент професійно-трудової соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 150-156.

36. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посіб. / упоряд. Л. Шелестова. Київ : Шкільний світ, 2006. 128 с.
37. Рейда К.В. Методика дослідження дидактичних основ підготовки учнів спеціальних шкіл до самостійної праці. *Дефектологія*. 2002. №2. С. 32-36.
38. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога / Е. И. Рогов. – Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. 384 с.
39. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Частина 2. 224 с
40. Синьов В. М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
41. Скворцова Л. В. Організація профорієнтаційної роботи у школі. 2015. URL : <http://www.osvita-verh.dp.ua/files/2015/Skvorcova.pdf>
42. Соловйова Т. Г. Особливості профорієнтаційної діяльності соціального педагога з молоддю з обмеженими можливостями. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 2. С. 142-146.
43. Соловйова Л. Система профорієнтаційної роботи в школі. Професійна діагностика: метод. посіб. Київ : Шк. світ, 2006. 128 с.
44. Стадненко Н. М., Корнієнко А. А. Деякі умови формування позитивного ставлення до професійно-трудоного навчання в учнів допоміжної школи. *Вопросы дефектологии*: Вып.12. Київ : Радянська школа, 1978. С. 47-53.
45. Стадненко Н. М., Матвєєва М. П. Нариси з олігофренопсихології. Кам'янець-Подільський, 2002. 200 с.
46. Теорія і практика професійного психологічного відбору : навч. посіб. / за ред. М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. Київ : Ніка-Центр, 2012. 536 с.

47. Теслюк В.М. Основи профорієнтаційної роботи: навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2017. 304 с.
48. Товстоган В.В. Визначення професійно важливих якостей в учнів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2007. №1. С. 19-24.
49. Товстоган В. С. Професійно-трудова компетентність як необхідна передумова успішної виробничої адаптації випускників спеціальної школи / В. С. Товстоган. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2015. Вип. 5(1). С. 312-323.
50. Турчинская К. М. Профориентация во вспомогательной школе. Київ : Рад. шк., 1976. 128 с.
51. Хохлина Е.П. Исследование психолого-педагогических основ коррекционной направленности трудового обучения учащихся с ограниченными умственными возможностями. *Дефектология*. 2003. №2. С. 25-34.
52. Через гру – в доросле життя (методична збірка профорієнтаційних ігор), Частина 1. м. Кривий Ріг. 39 с. URL: nms-pto.dp.ua/doc/2015/proforient_36.pdf
53. Чуприна С. А. Використання методу проектів у профорієнтаційній роботі. *Трудове навчання в школі*. 2012. № 23. С. 21-23.
54. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я : монографія. Київ : Соцінформ, 2004. 200 с.
55. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Київ : Слово, 2012. 464 с.